

X

Grem jaz tako s sprehajalnim korakom skozi vse to
 počasi počasi, potem pa spet zbrano v obratno smer:
 čutim tople odtise stvari v prostoru, njihovo moč,
 ko jih že zdavnaj ni več. Kako bivša bitja bdijo
 ob rojstvu novih oblik in jedrin, in določajo vsemu
 skladje in red, zaporedje rasti in trdega čakanja.
 Mrgoleča sled brez konca in kraja, dišava zvezd!
 Na nohtu poljubim zato belo praelico božanske Eve,
 ki je bila nekoč v dlačici na njeni zapeljivi pazduhi.
 In Vélikega trga se zbojim, ker je po meri brontozavra.

Prah (VIII)

Lojze
Kovačič

Bistvo razuma je negotovost.
 Tipanje je njegovo orodje.

*

Ko Montaigne nekje govori,
 kaj vse si je sposodil od starih mo-
 drecev, se primerja s čebelo, ki leti
 od enega do drugega cveta in zatem
 dela med. Ta je povsem njen, ni ne
 materina dušica ne majaron. »Tem
 bolje!« vzklika Gide. »To je Montai-
 gne!«

*

»Nič ni strahopetnejšega, kot se pred Bogom delati pogumnega«
 (Pascal).

Vendar tudi ni nič manj strahopetno se zaradi pomanjkanja poguma
 zatekati k Bogu.

*

M. Srečam jo z njeno družino. Ko je imela deset let, je obiskovala
 lutkovni krožek v Pionirskem domu. Spomnim se še, kako je bila oblečena:
 zmeraj v plavih mikicah z belim ovratnikom in drobno verižico okrog vratu.
 In kako se je na bralnih vajah smejala: s pego rdečice pod očmi, v nizkih

legah kot mlada, prehlajena kozica. Njen obraz je bil nežen, zelo svetel, da je zrak v bližini postal nekako prozoren in skoraj stvaren – kajti, kdorkoli se je zazrl vanjo, tega dolgo ni več pogledala. V tistih dneh sem si želel, da bi hčerka, če bi jo kdaj imel, morala biti podobna njej. Zdaj jo srečam na pobočju, v športnem delu parka. Njen otrok, fantek, stoji zraven. Na obrazu zabrisane poteze, pravzaprav poteze vsevprek, da deluje obličje brezoblično in popacano. Drugi otrok štiporamo za vratom moža (eden tistih iz puščobne horde borcev za vsakdanji obstanek, kakor jaz: nezanimiv). M. je pravnica v uvoznem podjetju. Smeji se. To je rezek smeh, usta ne gredo več od ušesa do ušesa in brez tiste rdečice pod očmi je. Glas raskav, grob. Špičim ušesa. Rad bi slišal, če se ga še držijo tisti kot črepinje sunkoviti kotalikajoči se smehki mlade koze. Nič. Glas kot izza konjskih žval. Bog, ali v njej ni bilo pobude ali v življenju ni našla nobene? In hkrati, kot da bi prilezla iz luknje nadvse dolga, zelo stara, neizbubljena gosjenica. Nespametno sem ogorčen nad tem, kar je čas naredil ozir. ni naredil iz človeka. *Ko se poslovimo, se spomin na M. od prej pri priči vrne. V moji starosti je že tako, da je otresti se kakega vtisa, spomina, besede neskončno težja umetnost, kot v kom zbuditi ljubezen zase.*

*

Je – se sprašuje Broch – v tem zmrcvarjenem življenju še resničnost? In če, ima ta bujno razcvetena, prepovečana resničnost sploh še življenje?

*

Tale podoba mi ne gre iz glave: 1947. Stražarji okrog Slavije. V dolgih, kožnatih plaščih do tal, roza ovratnih rutah, rjavih klobukih do oči. Kakšni obrazi! Take, kot jih je treba imeti v tej resni državi . . . popolnoma brezsmiselne, kot da ničesar več ne mislijo. Tudi ti si moraš nadeti takega, kajti četudi nisi ničesar rekel, bi se izdal. Navaditi se moraš, da nič več ne misliš.

*

(1953) Ne morem ostati s tem človekom, političnim aktivistom, skupaj v isti sobi, v katero me je dodelila uprava počitniškega doma. Preveč vrta vame z očmi in jezikom. In soparno je. Zato grem leč na balkon, ki je prej polica, brez ograje. Sredi noči se zbudim, v kopalkah, ogrnjen v veliko brisačo, tik ob robu police. Iz sobe slišim dihanje. Luna strmi naravnost v moj obraz. Neutrujeno, neizbirlčno gredo zmeraj isti dnevi in noči. Enkrat bom nekje hropeč obležal (upam, da bo šlo hitro: krogla, kot prosta karta za v nebo najbrž že mora tičati kje v kakšnem saržerju). Slonim ob zidu, s koleno pod brado in misleče (brez misli) ko sova gledam v migljajočo spremembo lunine luči na morju pod hišo.

*

Domislek za pet minut: recipročni radiji. Pomisliti je treba na grafični prikaz funkcij s kompleksnimi spremenljivkami ob zgoraj navedenem primeru, to je ustrežljivem simbolu človeka v vesolju (kajti ta je enoten krog, v katerem se zrcali, krajša in obrača vse. Brezkončnost postane najgloblja središčna notranja točka in tako dobimo, križano skozi koordinate, sistem odnosov in merilo stvari. Le skorja na periferiji je sama sebi podobna: meja med makro in mikro. V neki enotni krogli lahko projekcijsko podamo neomejeni tridimenzionalni svet na novo). Prikupna in bistra miselna igra. Za pet minut.

Mnogi govorijo: Kadar je človek iz sebe, ni več on sam. Nesmisel! Sodišče ima to za olajševalno okolnost. Ampak, iz sebe sem prav zato, ker se je nekaj v situaciji, dogodku, v dejstvu ali razodetju tako spremenilo, da me je oplazilo po najbolj živem, golem, nezaščitenem. Hotelo me je ločiti od tega. Potem ugovarjam. Potem tulim! Zato se opijam. Zato razbijam in uničujem vse, kar mi pride na pot... Kadar sem iz sebe, sem najbolj pri sebi, sem najbolj jaz.

*

Ob pomanjkanju določenih okoliščin, v katerih se še ni nikoli znašel, lahko nekomu ostane vse življenje prekrito, da ima dobro srce.

*

Antitragičen tip. Neznanec, povožen na cesti: nobenega odnosa nimamo do njega. Tak antitragičen tip človeka je znanec V. N. Šel je skozi vojno, revolucijo, strojnični ogenj, ne da bi ga bil zadel en sam strel, ne da bi bil videl enega samega mrtveca, v vseh štirih letih. Celo nastavljal se je krogla, pa nič. Proti svoji volji je ostal malomeščan.

*

Drug primer: rojen heroj, ki je sčasoma postal prestrašen. In sicer ne (kar bi bilo naravno) na nekem drugem prizorišču, kot je bilo to prizorišče njegovih junaških dejanj; denimo narodni heroj, ki se je prestrašil preizkušanj civilnega življenja, marveč prav na področju, na katerem se je junaško izkazoval. Vojni junak, ki se ponoči bojuje s strahom in ki ga vsak pogled na pištolo spravi iz ravnotežja. Herojstvo nas prav tako izrabi, kot nas izrabi strahopetstvo.

*

Eno drži: Nič ni tako razširjeno kot telesni pogum.

*

Zgodi se, da se moj prijatelj, v čigar resnicoljubnost verjamem, kdaj pa kdaj iz tankočutnosti ne opredeli za resnico; najpogosteje tedaj, kadar je resnica na zmagovalčevi strani. Boji se namreč, da bi ga imeli za prisiljenca.

*

»Rad imam,« mi piše I. K., »tiste portrete iz renesanse, na katerih glavna figura z roko kaže na svoje prsi, kot da bi hotela poudariti, da je vse odvisno od nje in nikogar drugega.«

*

Trpeti zaradi nesreč sveta in se hkrati čutiti srečnega: kakšno absurdno izravnavanje, s katerim sem se obilno okoriščal.

*

V soboto zvečer: Še en dan sreče pred menoj, moj bog. Še en srečen dan: v njem je neukročen pogon na lovu za užitek. Potem užitek. Za tem, v postelji leže, spomin na užitek. Tako teče življenje kot nekaj dragocenega naprej.

*

Ob užitku, ki smo ga komu pripravili, začutimo tako zadovoljstvo, da bi se mu iz užitka najraje zahvalili za to.

*

Znanec pripoveduje: Obiskali so ga sinovi s snahami in vnuki. Sedli so v jedilnici okrog mize in začela se je gostija. Slišal je, ko je pripravljaj pijačo in narezek v kuhinji, kako sinovi grajajo svoje otroke, jim delijo nauke, kot jih je najbrž nekoč tudi on delil njim. Ta ponovitev ga je zmrazila do kosti. Opozorili so ga, da ena od starejših vnukinj postaja čedalje bolj podobna njemu, v telo in obraz. Tega ni opazil, pa tudi prenesel ne bi. Če ga je kdo zanimal pri omizju, je bila to najmlajša, drobna svetlolasa koščenka, ki ga ni niti pogledala, ampak je ves čas strmela skozi šipo v ropotijo na njegovem balkonu. Znanec je ves čas posloval: kuhal je čaj, odpiral kartone s piškoti, steklenice, prižgal je svečo, da bi bilo bolj praznično, samo da bi se znebil vakuumu okrog mize. Ta družba, ti njegovi sinovi, odrasli moški, očetje, te tuje ženske, njihov drobiž. Kot bi se znašel sredi prizora v družinskem penzionu: spakljivi starši, neubogljivi otroci. Čutil je olajšanje, ko so se naposled dvignili in šli, in boleče očitke vesti zavoljo tega olajšanja. Vrnil se je v stanovanje in se dolgo ni mogel pomiriti v svojem okolju. On, ki je sedem let prebil v kehi, izmenično v celicah, natrpanih z zoprno razkurjeno

gloto, in v betonskih samicah. O, kako nekompletno je življenje, je tožil, ko ne morem več svojih ljudi, kaj šele druge, tuje, mlajše, starejše od sebe, vključiti v svoje življenje

*

Vase sprejeti vse, od česar duša postane gladka, potem ko je zgajena, spustiti še burjo.

*

Z ganka visijo nageljni, rožmarin. Harmonikar razteguje meh. Na mizi kruh, orehi, špeh. Ženske okrog litra pojejo. Malce debelušne, čokate, rožnatih lic, v doma spletenih jopah, a spogledljive: v črnih prozornih nogavicah s črnimi, neprozornimi intarzijami. Šivilje, učiteljice, pisarniške moči. Od njih veje po pregretyh učilnicah, pisarnah s paradižniki med oknom, po prejicah in krpah, ki prekrivajo tla. Moški zaudarjajo po kosteh, dlakah, cvičku; pojejo. Največ je tenorjev, nekaj falzetov. Potem tolčejo rihterja. Pod gank prideš ti, znanja željan, kajti nadvse si želiš spisati poemo »Kranjska harmonika« o tipih, poklicih, podnebjju, celo o dušah svoje dežele. Prideš s hladno distanco in z očmi opazovalca, ampak na obrazu nepodkupljivo odseva vse, kar se obrača v tebi. Naženejo te s porajkeljni, celo z ojesom, ker je to zanje, ki le sem pa tja pridejo iz mesta na podeželje, pravo orožje z rodni tal.

Podobno in drugače se ti godi na nekem sprejemu na Dunaju: vse te korektne silhuete, na veleposlaništvu domače in tuje, v frakih in progastih hlačah, nekoliko oguljenih, – ko se priklanjajo in protokolarno verižijo izbri ta durca pod nosovi. Smeješ se in glasno komentiraš drže, geste, telesa, ko iznenada pristopi k tebi ataše za kulturo (z ritualno bradico in golimi očmi policaja): »Zadržite se, tovariš, drugače bom moral poročati domov o vašem obnašanju.«

V ZDA: parti v Cortlandu. Vsi sedijo v nekakšnih stolčkih z mizicami na kolesčkih, na katerih jedo in v katerih vozijo iz sobe v sobo in na vrt za hišo. Hrup. Opolnoči se oblečeni mečejo v bazen, katerega ogreva solarna naprava. Ti samo gledaš iz goste sence pod drevesom. »What's the matter with you?« vprašajo. »You people from Europe... as if you looked down upon american way of entertainment?«

Vsi imajo prav. Nihče in nič te ne more spremeniti. Privezan si na svoj jaz kot galjot. Jaz je tako resničen, da ne moreš pobegniti od njega. Jaz te organizira. Jaz je jaz, ki se organizira tako, da se isti material, ki je na razpolago vsem, izraža po svoje.

*

Najbrž bo tako: največkrat je nesreča samo narobna interpretacija življenja.

*

Kako si prihraniš dolge in utrudljive hvalospeve, naslovljene na kakega bedaka? Tako, da rečeš kaj lepega o njegovem videzu. Jaz sem si XY naredil za dosmrtnega prijatelja, ker sem mu omenil, da so njegove obrvi na las podobne Prešernovim.

*

Svetovni atlas. Karneval pobarvanih oblakov. Pisane krpe kopnin. Rdeče. Modre. Zelene. Glej, te majhne zemljepisne širine, tole večjo in manjšo razliko v podnebjju, oblekah, prehrani v tem trenutku življenja, to in ono vrednotenje, razpravljanje, stremuštva, taki in drugačni ideali, filozofije. Kako se obnaša in živi to med seboj? Kar pogrešamo, je korak čez domači prag karakterja, aksiomov, geografije apriornega, korak čez klimatsko opravičilo za takšno veličavo dviganje prahu.

*

Čez štirinajst let bom vpisal v zaglavje pisma: 8. I. 2000. Danes je videti ta datum nadrealističen. Malo decentnejši je 27. VIII. 2000. Takrat bom star nekaj čez sedemdeset let, če bom še na svetu. Drobcene mladike pod stolpnico, v kateri stanujem, bodo zrasle v košata drevesa. V njihovi senci bom, krhek, bolan, šlapal, z raztrgano orokavičeno roko na lahti svoje osem let mlajše žene. Gledal bom njive, fižol, paradižnike onstran ceste, na soncu razcveteno Ljubljansko polje. Želel si bom – ne kot zdaj, ko bi najraje izginil – da bi še živel, da bi vnovič začel vse od začetka in se odločil za drugo, mirnejšo pot v prihodnost. A bo, kot pri don Kihotu: Pot se je začela, potovanje končalo.

*

Pisanje je dominantna, ki nevidno plava ves čas pod teboj: zračna struja. Oseba, (ki jo boš opisal), gre skozi tvojo glavo, skozi vrhnjo, svetlo cono tvoje zavesti, pomazani od pasjih odtisov resničnosti; ostro ko rezilo bo rezalo bombažne vogale, da pride v poltemo, kjer biva stalno razglabljanje in primerjanje; povsod, v vsakem kotičku, bo oseba dobila nekaj vtisov, besed, slik, ran; spustila se bo dol, v večno temno cono, med plavajoče paralele, piranhe, slišala bo odmev svojih korakov, ki je odmev sveta v tvoji glavi; v nekem labirintu bo umorila enega za drugim in odrčala kot saja, na drugem razpotju se bo olajšala v mehko, žensko mašino, stopila skozi vlaknati zid, z mašinko pokosila vse zbrane na seansi okrog mize; nato bo prišla na velik travnik, ki se bo nadaljeval v drugih travnikih; razmišljala bo o idili in o prehojenih razkrižjih in kako boš vse to ti, ki ležiš zleknen čez kavč, povedal na papirju, zunaj sebe.

*

Danes zjutraj (ponedeljek), ko sem se zbudil in se je skozi okno že slišal trušč prvih avtobusov, je sosedu nad mano padla na tla prazna škatla iz lepenke. Škatla za čevlje. Tak tlesk! To me je spomnilo na kartone, v katere je moj oče krznar doma tlačil kožuhovino in ki so venomer cepale s preobložene mize ali komu iz nerodnih rok. Isti tlesk... Kot napev iz otroštva. Od tega trenutka, ko je na stropu nad menoj zaropotalo, se je marsikaj spremenilo. Začel sem se nasmihati samemu sebi, vogali moje zglatve blazine so postale pernice, in dokler nisem znova osnul, sem se počutil srečnega, neznansko zadovoljnega, olajšanega, kot da bi se obrnila starost in mi bo nekdo, ko se zbudim, oskrbel drugačen dan, kot bi sledil.

*

Mladi možje, ki niso dovolj močni, se dajejo cinično, ker v tem vidijo dokaz moči. Zreli možje, ki so dovolj močni, se kažejo dobrodušni, da bi njihovi moči napravili čimbolj udoben prostor.

*

Kdor živi dobro, odpušča ljudem, ki so si vzeli življenje, tako malo, kakor zdravi bolnim.

Največja nevarnost je, če smo na glasu, da smo z vsemi žavbami namazani, a to v resnici nismo. Rajši se pustimo hvaliti za svojo zvijačnost kot za svoje talente.

*

Glej ga: z globoko sklonjeno glavo zakopanega v časopis, da bi posrebal iz njega dnevni obrok govornate krme. Papir od vseh stvari najbolj pripraven: umažemo ga lahko v stranišču, še prej pa v tiskarni.

*

V domu onemoglih: Vsi nestrpnost odpirajo vrata na hodnik, kukajo skozi, ko slišijo korake na stopnišču: Stari ljudje umirajo zato, ker niso več ljubljene.

*

Ne vem, zakaj imamo za nujno oznako moralist pripenjati avtorju, ki se zadovoljuje samo s tem, da opazuje ljudi, kar je vsakomur, ki je obdarjen s pametjo, samo po sebi umevno in kar vsakdo tudi počne.

*

Ženska reče, da ni imela nobenega užitka s tabo, in že se prerekata; pri tem bi se ji bilo treba samo delati, da je uživala. Druga ti pove, da

stanuje, denimo, v hiši s sezonskimi prekupčevalci zelenjave z juga v Štepanjskem naselju, in to je dovolj, da zadeve več ne zasleduješ; pri tem ji tega ne bi bilo treba reči. Nekdo pravi, da je ravnokar prišel iz kazensko-poboljševalnega doma v Dobu in nihče ne mara ničesar več imeti z njim; ker je tako zagorel, bi mu bilo treba samo reči, da je bil v Dubrovniku. Vsakomur prinese njegova odkritosrčnost le škodo; na žalost, povejmo to odkrito, se vsak oškoduje, kdor je zaupljiv. Tega pa otrok ne učimo.

*

Sedim ob morju. Čimbolj se ljuba oddaljuje, tem globlje prodira vame. Ko je ne vidim več, ko izgine za pobočjem, je vsa v meni. In potem? Potisnem čelo na kolena in prepletam prste rok okrog prstov na nogi. Ena sama dodatna notranja točka.

*

»Nič ni vrednejšega od življenja! Življenje nima vrednosti!« (Mehiška narodna, ki se veselo poje)

Tone
Peršak

Cankar in Slovenci

Svoj prispevek k temi tega večera* začnjam z nekaj načelnimi opredelitvami:

1. Pred pol leta je bila v okviru Kulturnega plenuma OF organizirana razprava o uresničevanju četrte točke programa OF iz leta 1941, ki pravi: »Z osvobodilno akcijo in aktivizacijo slovenskih množic preoblikuje OF slovenski narodni značaj. Slovenske ljudske množice, ki se borijo za svoje narodne in človeške pravice, ustvarjajo nov lik aktivnega slovenstva.« To točko programa, ki je obnovil zamisel zedinjene Slovenije, omenjam tu zato, ker vsebuje dvojne bistvenih opredelitev. Najprej misel, da je mogoče nacionalni značaj zavestno in načrtno spreminjati, in nadalje oceno, da je bil slovenski značaj dotlej pasiven in da so bili Slovenci vse dotlej zgolj objekt tuje akcije in ne subjekt, ki sam vsaj sooblikuje svojo usodo. Plenuma v zvezi s to točko pa se spominjam zato, ker se mi zdi smiselno, da razmišljanje o Cankarjevem opredeljevanju slovenstva in Slovencev povežemo z našim današnjim vedenjem o vsem tem.

2. Ker torej povezujem vprašanje o Cankarjevem odnosu do Slovencev

* Spis je bil napisan kot prispevek za okroglo mizo na temo Cankar in Slovenci (Cankarjev dom 6. maja 1987).